

LOZAN BARIŞI'NIN MODERN TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN KURULUŞUNDAKİ ÖNEMİ

***Hasan ACAR**

Öz

Osmanlı Devleti'nin son döneminde Balkanlar'da başlayan milliyetçilik hareketleri, bir süredir devam eden savaşlar nedeniyle devletin toprak kaybetmesiyle sonuçlanmıştır. Bu süreçte bağımsızlığa kavuşan devletler, Osmanlı Devleti'ne karşı üstünlük kurmak amacıyla çeşitli ittifaklar içerisinde yer almaya başlamıştır. On dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan iç ve dış olumsuz gelişmelerin etkisiyle Osmanlı Devleti, gücünü neredeyse tamamen kaybetmiştir. Yirminci yüzyılın başlarında, ortaya çıkan I. Dünya Savaşı'nın etkisiyle Osmanlı Devleti, tarih sahnesinde son yıllarını yaşayan bir devlet haline gelmiştir. Modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda önemli bir yeri olan, böyle bir ortamda meydana gelmiştir. Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde Anadolu'da başlayan bağımsızlık ve kurtuluş mücadelesi, savaşlardan galip ayrılan devletin, sonsuza kadar var olma gayretiyle devam etmiştir. Bu kapsamda ortaya çıkan gelişmelerden biri Lozan Konferansı'dır. Lozan, Anadolu halkının kendi topraklarında verdiği kurtuluş mücadelesinin bir sonuç belgesidir. Bunun yanında yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti devletinin dünya üzerinde var olduğunu gösteren bir kanıt niteliğindedir. Bu makale, bahsedilen bu bilgilerin ışığında, modern Türkiye Cumhuriyeti'nin bir kuruluşunda önemli yeri olan Lozan Konferansı'nı ifade etme amacı taşımaktadır. Bu kapsamda ilk olarak tarihsel süreç içerisinde Lozan Konferansı öncesindeki durum değerlendirilmiştir. Sonrasında konferansa davet ve katılacak heyetin belirlenmesi süreçleri aydınlatılacaktır. Son olarak, Lozan Konferansı'nda alınan kararlar ve konular tartışılacaktır. Böylelikle, modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve dünya devletleri tarafından kabul edilmesinde Lozan Konferansı'nın önemi ortaya koyulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Siyaset, Lozan Barışı, Misak-ı Milli, Musul Sorunu, Türk Siyasal Hayatı

THE LAUSANNE PEACE IMPORTANCE IN MODERN REPUBLIC OF TURKEY'S FOUNDATION

Abstract

The nationalist movements that started in the Balkans in the last period of the Ottoman Empire resulted in the loss of the state due to the wars that had been going on for a while. The states that gained their independence in this process started to take part in various alliances in order to establish superiority against the Ottoman Empire. With the effect of internal and external negative developments that emerged towards the end of the nineteenth century, the Ottoman Empire almost completely lost its power. At the beginning of the twentieth century, with the effect of the First World War, the Ottoman Empire became a state that lived its last years in the history scene. The foundation of the modern Republic of Turkey, have occurred in such an environment. The struggle for independence and liberation that started in Anatolia under the leadership of Mustafa Kemal Ataturk continued with the endeavor of the state that left the wars victorious. One of the developments in this context is the Lausanne Conference. Lausanne is the result of the struggle of the Anatolian people for liberation in their own lands. In addition to this newly established on earth is a testimony showing that the Republic of Turkey. This article mentioned the light of this information is intended to express the Lausanne Conference is an important part of the foundation of the modern Republic of Turkey. In this context, firstly, the situation before the Lausanne Conference in the historical process has been evaluated. Afterwards, the process of invitation to the conference and determination of the delegation to participate will be enlightened. Finally, the decisions and issues taken in the Lausanne Conference will be discussed. Thus, the founding of the modern Republic of Turkey has been revealed and the importance of the Lausanne Conference in the adoption by governments of the world.

Keywords: International Politics, The Lausanne Peace, National Pact, Mosul Question, Turkish Political Life

*Doç. Dr., Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, hasanacar.uludag@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8956-7836

Cite as/ Atf: Acar, H. (2021). Lozan Barışı'nın Modern Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşundaki Önemi. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 9(2), 331-353.

Received/Geliş: 4.4.2021

Accepted/Kabul: 30.6.2021

Giriş

I. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte, savaşın iki tarafını oluşturan İtilaf ve ittifak devletleri arasında birtakım antlaşmalar yapılmıştır. Savaşın mağlupları arasında yer alan Osmanlı Devleti, ilk olarak Mudanya Ateşkes daha sonra Sevr Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştır. Bu dönemde Anadolu'da büyük bir istiklal mücadelesi başlamıştır. Sevr Antlaşması'na karşı protestolar yapılmış ve milli mücadele ruhu, halkın ve meclisin öncülüğünde verilen mücadele ile birlikte zaferle sonuçlanmıştır. Bu süreçten sonra, Mudanya Ateşkes Antlaşması'nın ardından toplanması planlanan konferansın Lozan'da yapılması kararlaştırılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin temelini siyasi, ekonomik ve hukuki yönlerden atıldığı Lozan Barış Antlaşması, Türk siyasi hayatında kurucu bir nitelik taşımaktadır. Türklerin Balkan Savaşlarıyla başlayan cephedeki mücadelesi, Mudanya Ateşkes Antlaşması'yla askeri açıdan, Lozan Antlaşması'yla da siyasi açıdan sonuçlanmıştır. Mondros'un etkilerini Mudanya Ateşkes Antlaşması, Sevr Antlaşması'nın etkilerini de Lozan Konferansı ortadan kaldırmıştır.

Lozan ile birlikte kapitülasyonların olumsuz etkileri ortadan kalkmış, siyasi ve ekonomik bağımsızlığa, yani “tam bağımsızlığa” kavuşmuş bir Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu tüm dünyaya ilan edilmiştir. Lozan, Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik, siyasi ve hukuki kuruluşunun dayanağı statüsündedir. Bu anlamda Lozan Antlaşması'nı, Türkiye Cumhuriyeti'nin bir kuruluş belgesi olarak nitelendirmek mümkündür.

1. Tarihsel Arka Plan: Lozan Barışı Öncesi Genel Durum

I. Dünya Savaşı'nın ilk döneminde, Sait Halim Paşa hükümeti tarafsız kalmaya çalışmıştır. Savaşın İtilaf kuvvetlerini oluşturan İngiltere, Rusya, İtalya ve Fransa, savaştan galip çıkıp Osmanlı topraklarını paylaşmayı planlamaktadır. Almanya'nın sanayileşmesine karşı önce yakınlaşan daha sonra ittifaka dönüşen bu bloğun birleştiği ortak payda, Osmanlı Devleti'nin paylaşılmasıdır. Almanya'nın Osmanlı Devleti ile yaptığı ekonomik anlaşmalar itilaf devletlerinin çıkarlarına ters düşmüştür. Balkan Savaşları sonunda çıkması muhtemel bir dünya savaşı için devletler kendilerine

müttefik aramaktaydı. Bu süreçte ittifak arayışında olan Osmanlı Devleti'nin, ilk olarak İngiltere ve daha sonra Rusya ile ittifak yapma arayışları karşılıksız kalmıştır. İttihatçılar ve Harbiye Nazırı Enver Paşa, bu savaşı Almanya'nın kazanacağından emindiler. Osmanlı ordusunun ağır savaşlar sonucu yorgun halde olması Almanları düşündürse de Osmanlı Devleti-Almanya ittifakı yapılmıştır.¹

Savaşın sonucuna Almanlar ve birçok cephede başarıya imza atan Osmanlı ordusu mağlup olmuştur. Osmanlı toprakları işgallere uğramıştır. Mağlup devletlerle yapılan diğer anlaşmalar 1 yıl içerisinde tamamlanmıştır. Mondros Ateşkes Anlaşması'nın imzalanması Sevr'den önceki adım olacaktır. İstanbul Hükümeti artık kendi başına hareket edemeyeceğini anlamış ve Avrupa'dan destek almayı hedeflemiştir. Mondros ateşkesiyle Osmanlı, işgale açık bir konuma gelmiştir. 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir işgal edilmiştir. İşgalcilere karşı en büyük mücadele Mustafa Kemal Atatürk tarafından başlatılmıştır. Amasya, Erzurum ve Sivas Kongreleri ile Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'nin açılışı, işgalcilerin tepkilerinin artmasına neden olmuştur.²

Osmanlı Devleti topraklarının, itilaf devletlerinin kendi aralarında kabul ettikleri gizli antlaşmalar dikkate alınarak paylaşılması planlanmıştır. Sevr Antlaşması, İtilaf devletlerinin Osmanlı Devleti'ni parçalama planı olarak imzalatmak istedikleri antlaşmadır. İtilaf devletleri tarafından işgal altında bulunan İstanbul, işgallere karşı başlatılan milli mukavemetin gelişmesinde rol oynamıştır. Osmanlı Devleti, Sevr Antlaşması'nı 10 Ağustos 1920 'de imzalanmıştır. Fakat antlaşma yürürlüğe girmemiş ve milli kurtuluş hareketi hız kazanmıştır. 6-10 Ocak 1921 tarihlerinde icra edilen Birinci İnönü Savaşı ile başlayıp, 26 Ağustos-18 Eylül 1922 tarihlerinde icra edilen Büyük Taarruz ile devam eden süreç, bir milletin işgalci güçlere karşı gösterdiği büyük mücadelenin ifadesi olmuştur. Nihayet, 9 Eylül 1922'de İzmir'in kurtuluşu ve onu takip eden günlerde Yunan işgalcilerinin Anadolu'dan temizlenmeye başlaması, Avrupalı Devletler için mağlubiyetin başka bir adı olarak değerlendirilebilir.³ Son

¹ Necmettin Alkan, **Alman Kaynaklarına Göre Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na Girişi**, Uluslararası Sempozyum 1914'ten 2014'e 100'üncü Yılında Birinci Dünya Savaşı'nı Anlamak 20-21 Kasım 2014, İstanbul Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2014, s. 158.

² Mehmet Şahingöz, "Millî Mücadele'de Protesto ve Mitingler", **Türkler**, c.XV, Ankara, 2002, s. 726.

³ Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam**, c.III, İstanbul, 2011, s. 97.

olarak Kurtuluş Savaşı'nın silahlı mücadele kısmı, 11 Ekim 1922'de imzalanan Mudanya Ateşkes Anlaşması ile sona ermiştir.

2. Lozan Barışına Davet ve Sonrası

Anadolu'da Türklerin İzmir'de Yunanlılara karşı Büyük Taarruzda gösterdikleri başarı, İtilaf Devletleri'nin Osmanlı Devleti ile ilişkilerini farklı bir boyuta taşımıştır. İtilaf Devletleri bilhassa İngiltere, Fransa ve İtalya yeni bir savaşın çıkma ihtimalini önlemek amacıyla Büyük Millet Meclisi idaresini bu konferansa davet etmiştir.⁴ Yine konferansa Japonya, Yunanistan, Romanya, Yugoslavya, Sovyetler Birliği, Gürcistan, Ukrayna, Bulgaristan, Belçika, Portekiz ve ABD davet edilmiştir⁵. Davetler gönderildikten sonra konferansın yapılacağı yer konusunda tartışmalar başlamıştır. Konferansın erken zamanda yapılmasını isteyen İtilaf Devletleri yer olarak Lozan'ı⁶ belirlemiş ve milli mücadelenin başarıyla sonuçlanması nedeniyle İtilaf devletleri Türkleri görüşmeye davet etmiştir. TBMM görüşmelerin İzmir'de yapılmasından yana olmuştur. Ancak İtilaf devletleri bu teklifi kabul etmeyerek Lozan kentini konferansın merkezi olarak seçmiştir⁷.

Müttefikler, yeni bir savaş tehlikesini önlemek için harekete geçmiş ve Lord Curzon konferansın derhal toplanmasını istemiştir.⁸

Konferansa davet edilen devletler kendileri ile ilgili konular görüşülürken katılım sağlamış ancak diğer devletlere İngiltere vekâlet etmiştir. İtilaf devletleri Türkler tarafından kazanılan başarıyı geri almak amacıyla Sevr Antlaşması'nı revize ederek kabul ettirme çabasına girmiştir.⁹ İtilaf devletleri konferansa Ankara Hükümeti'nin yanı sıra İstanbul Hükümeti'ni de davet etmiştir.¹⁰ TBMM, konferansa davetin İstanbul ve Ankara hükümetinin bir arada katılmasına tepki göstermiştir.¹¹ Tevfik Paşa

⁴ Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II*, Ankara, 2003, s. 290.

⁵ Yaşar Akbıyık, "Zaferin Tescili: Lozan (Lausanne) Antlaşması", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Ankara, 2009, s. 371.

⁶ Sonyel, *A.g.e.*, s. 16.

⁷ Hüseyin Avni Çavdaroğlu, *Öncesi ve Sonrası ile Lozan*, İstanbul, 2011, s. 65.

⁸ Yusuf Karaca, "Lozan Antlaşması", *Tarih Ansiklopedisi*, Ankara, 2002, s. 250.

⁹ Samet Kalyoncu, "Lozan Antlaşması", *Karadeniz Teknik Üniversitesi Dergisi*, Trabzon, 2018, s. 6.

¹⁰ Akbıyık, "A.g.m.", s. 371.

¹¹ Midhat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c.VI, Ankara, 2011, s. 3641.

Hükümeti'nin daveti kabul etmesi üzerine Ankara'ya gönderdiği telgrafta, Ankara hükümetine birlikte hareket etmeleri konusunda telkinde bulunmuştur. İstanbul Hükümeti'nin konferansa temsilci göndermesi istenmiş¹² ve Ankara'da bu durum hoş karşılanmayarak tepkilere yol açmıştır.¹³

Tevfik Paşa'nın Lozan'a Ankara Hükümeti ile birlikte gitme önerisine tepkileri ileri düzeyde olmuştur. İstanbul Hükümetine karşı TBMM, sert bir tutum içinde ortak bir karar almıştır. Buna göre TBMM tarafından, Ankara Hükümeti'nin Türkiye'nin tek temsilcisi olarak konferansa katılabileceği bunun aksinin mümkün olmadığı değerlendirilmiştir. Konferansa İstanbul hükümetinin çağrılmasındaki maksat, itilaf devletleri açısından Türk Heyeti arasında bir görüş ayrılığı yaratmak ve kendi isteklerini yönlendirerek kolayca kabul ettirmek şeklinde değerlendirilmiştir.¹⁴

1 Kasım 1922 tarihinde Saltanatın kaldırılmasının ilanı ile birlikte, Mustafa Kemal Atatürk, Saltanat ile hilafetin birbirinden ayrılması gerektiği hususunda TBMM'de konuşmalarda bulunmuştur.¹⁵ Saltanatın kaldırılması üzerine, Lozan görüşmelerine Türkiye'nin tek temsilcisi olarak TBMM hükümeti katılmıştır. Bunun yanında saltanatın kaldırılmasıyla Osmanlı Devleti Hükümeti hukuken ortadan kalkmış bulunuyordu.¹⁶ Saltanatın kaldırılması ile birlikte Sultan Vahdettin sadece halife sıfatına sahip kalmıştır. İstanbul'da saltanatın kaldırılmasının sevinçle karşılandığına şahitlik eden Sultan Vahdettin, 17 Kasım 1922'de İngiliz komiserliğine başvurarak İstanbul'u terk etmiştir.¹⁷

Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye Devleti'nin sadece TBMM Hükümeti tarafından temsil olunacağını ifade etmiştir.¹⁸ Bu sırada Amerikan Hükümeti de Milletler Cemiyeti nedeniyle konferansa katılmayıp, çeşitli meselelerdeki görüşlerini yeri geldiğinde müttefiklere bildirmek suretiyle gözlemci göndermeyi tercih etmiştir.¹⁹

¹² Şerafettin Turan, "Lozan Antlaşması", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, c.XXVII, Ankara, 2003, s. 214.

¹³ Kemal Beydilli, "Küçük Kaynarca'dan Yıkılışa", **Osmanlı Devleti Tarihi**, c.I, (ed. Ekmeleddin İhsanoğlu), İstanbul, 1999, s. 134.

¹⁴ Akbıyık, "A.g.m.", s. 371.

¹⁵ Anıl Çeçen, **Atatürk ve Cumhuriyet**, Ankara, 1981.

¹⁶ A. Afet İnan, **Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi**, Ankara, 1998, s. 101.

¹⁷ Mazhar Müfit Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, c.I, Ankara, 1966.

¹⁸ Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, (haz. Ahmet Kuyaş), İstanbul, 2011, s. 504.

¹⁹ Oğuz Çetinoğlu, **Kronolojik Tarih Atlası**, c.III, İstanbul, 2012, s. 2191.

3. Lozan'a Katılacak Heyetin Belirlenmesi

Mecliste bulunan vekiller, Lozan'a katılacak temsilci olarak başvekil Rauf Bey'in konferansa katılmasını bekliyordu. Konferansa katılan ülkeler dışişleri bakanlığı seviyesinde temsil edilecekti. Bu kapsamda, Mustafa Kemal Atatürk'ün önerisiyle Lozan'a İsmet İnönü temsilci olarak gösterilmiştir²⁰. İsmet Paşa Lozan'daki Türk heyetinin başkanı olarak atanmıştır.²¹

İsmet Paşa (İnönü)'nin Lozan Konferansı gönderilecek kişi olması bazı çevrelerce hoş karşılanmadı. Ancak Atatürk'ün İsmet Paşa'yı seçme nedenleri arasında birçok geçerli sebep bulunmaktaydı. Bunların başında Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalayan Rauf Bey'in İngiliz yanlısı olarak değerlendirilmesi ile Dış İşleri Bakanı Yusuf Kemal Tengirşek'in Sovyetler Birliği yanlısı olarak değerlendirilmesi gelmekteydi. İsmet İnönü, Mustafa Kemal Paşa'nın yol arkadaşı olarak değerlendirilen arkadaşları arasındaydı²². Mustafa Kemal'in bu kararına karşılık olarak İsmet İnönü'nün bazı özellikleri ortaya atılmıştı. Bunların arasında, kendisinin az miktarda Fransızca'dan başka bir dil bilmemesi, İsmet Paşa'nın İttihat ve Terakki üyesi olması sebebiyle İngiltere, Fransa ve İtalya'nın İttihat ve Terakki mensuplarına karşı düşmanlık beslemeleri bulunmaktaydı.²³ Görüldüğü gibi İsmet İnönü'nün bu yönlerden belirli tavizler vereceği düşünülmüştü ancak Mustafa Kemal Atatürk, onun Mudanya Ateşkes Antlaşması'nda olduğu gibi Lozan'da da başarılı bir politika izleyeceğini değerlendirmişti.

İngiltere, Fransa ve İtalya hükümetleri delegelerin tam yetkili olması fakat sayıca ikiyi geçmemesi hususunda karar almışlardı.²⁴ Türk temsil heyetinde İsmet Paşa, Sağlık Bakanı Rıza Nur ve Maliye eski Vekili Trabzon Mebusu Hasan Bey (Saka) bulunmaktaydı. Askeri, ekonomi ve hukuk alanlarındaki danışmanlarla birlikte görevlilerin sayısı yirmi civarındaydı.²⁵ Servet-i Fünun'u yaşatan Ahmed İhsan Bey

²⁰ Sina Akşin, "Siyasal Tarih (1908-1923)", *Çağdaş Türkiye 1908-1980*, İstanbul, 2011, s. 110.

²¹ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, İstanbul, 2007, s. 487.

²² Eric Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul, 2008, s. 89.

²³ Çavdaroglu, *A.g.e.*, s. 67.

²⁴ Sabahattin Selek, *Milli Mücadele Ulusal Kurtuluş Savaşı*, c.II, İstanbul, 2011, s. 232.

²⁵ Akbıyık, "A.g.m.", s. 372.

(Tokgöz), konferansta basın bürosunu yönetiyordu.²⁶

4. Lozan Barışı'nın İlk Devresi

İsviçre'nin Lozan kentinde “Dünya Milliyetleri'nin Üçüncü Konferansı” toplanmaktaydı. ²⁷ Müttefikler, konferansı “Şark İşleri Konferansı” olarak adlandırmaktaydılar²⁸. Aslına bakılırsa bu konferans, başta İngiltere olmak üzere Avrupalı devletlerin kendi meselelerini, bilhassa Orta Doğu sorunlarını halletmek için yapma gereği duydukları konferanstır. İngiltere konferansta en büyük paya sahip kesimdir ve temsilcisi Lord Curzon'dur.

337

Konferans, toprakları sömürülmeye çalışılan devletin, kendi çabalarıyla yeniden ayağa kalkması sonucu ortaya çıkmaktaydı.²⁹ Tartışma konuları hakkında İsmet Paşa'ya birçok talimat verilmiştir. ³⁰ Bu kapsamda Misak- Milli'den kesinlikle ödün verilmeyecektir. Ankara'daki Milli Hükümet için Misak-ı Milli o kadar önem arz ediyordu ki Lozan Konferansı'na gidecek olan İsmet Paşa ve heyetine Hükümet tarafından 12 maddelik bir talimat verilmiştir.³¹ Avrupa siyasetçilerinin ise konferans

²⁶ Uygur Kocabaşoğlu, “Hürriyet'in Basması Kadar Basını da Ünlüdür”, **100. Yılında Jön Türk Devrimi**, İstanbul, 2010, s. 184.

²⁷ A. Ahat Andican, **Osmanlı'dan Günümüze Türkiye ve Orta Asya**, İstanbul, 2009, s. 336.

²⁸ Hakan Toy-Defne Elmacı, “Lozan Antlaşması”, **Kronolojik Türkiye Tarihi Ansiklopedisi**, İstanbul, 2007, s. 4.

²⁹ Abdullah Özkan, “Lozan Antlaşması”, **A'dan Z'ye Kurtuluş Savaşı ve Atatürk Dönemi**, İstanbul, 2005, s. 565.

³⁰ Bu talimatları şöyle sıralayabiliriz:

- 1)Doğu Sınırı: Ermeni Devleti kurulmayacak ve Müttefikler ısrar ederse müzakereye son verilecek.
- 2)Irak Sınırı: Süleymaniye, Kerkük ve Musul talep edilecek ve yeni durumlar için Ankara'nın talimatı beklenecek.
- 3)Suriye Sınırı: Re'si İbn Hani-Harim-Müslümiye-Meskene-Fırat-Derizor-Çöl-Musul hattında sınır düzeltilmeye çalışılacak.
- 4)Ege Adaları: Çanakkale'ye yakınlıkları nedeniyle belirli adalar istenecek.
- 5)Trakya Sınırı: 1914 sınırları sağlanmaya çalışılacak.
- 6)Batı Trakya Sınırı: Halk oylamasına sunulacak.
- 7)Boğazlar ve Gelibolu: Yabancı güç kabul edilmeyecek.
- 8)Kapitülasyonlar: Hiçbir koşulda kabul edilmeyecek.
- 9)Azınlıklar: Nüfus mübadelesi yapılacak.
- 10)Osmanlı Borçları: Yeni oluşan devletlerarasında bölüşürülecek.
- 11)Ordu ve Donanma: Hiçbir kısıtlama kabul edilmeyecek.
- 12)Yabancı Kurumlar: Türk yasalarına bağlı olacaklar.
- 13)Yeni Devletler: Misak-ı Milli'nin birinci maddesi uygulanacak (Sevtaç Demirci, *Belgelerle Lozan*, çev. Mehmet Morali, İstanbul 2011, s.60-61).

³¹ Tahir Kodal, **Paylaşılmayan Toprak Türk Basınına Göre (1923-1926) Musul Meselesi**, İstanbul, 2005, s. 66.

sırasında akıllarında Sevr'in dayatması vardır.³²

Konferans 20 Kasım 1922 tarihinde İsviçre Federasyonu Başkanı M. Haab tarafından resmen açılmıştır.³³ İtilaf Devletleri konferans başladığında Türkiye'yi yenilmiş bir devlet olarak saymak isterken, Türkiye ise Lozan'da kendisini zafer kazanmış bir devlet olarak görüyordu³⁴. Konferans sırasında Türk delegeler, Avrupa devletleri ile mütekabiliyet esaslarının tanınması hususunda çabalamıştır.³⁵ Mustafa Kemal Paşa ise: “Lozan Konferansı'nda sadece üç dört yıllık yeni bir devreye ait meseleler görüşülmeyecek, konferansta yüzyıllık hesaplar görüşülecektir” demiştir.³⁶ Görülüyor ki Mustafa Kemal Paşa ve heyetinin muzaffer bir devlet olarak konferansa gelmesi, Avrupalı devletleri rahatsız etmiş ve Türkiye'yi her alanda tek başına bırakmaya çalışmışlardı. Ancak İsmet Paşa sürekli Ankara Hükümeti ile haberleşme içerisinde olduğundan taviz vermemiştir.

Konferans'ın ilk günü İsmet Paşa söz alarak, Misak-ı Milli'den taviz verilemeyeceğini ve tam bağımsızlık sağlamak istediklerini belirtmiştir. Bu kapsamda İsmet Paşa'nın; “Çok ıstırap çektik, çok kan akıttık. Bizler de hürriyet ve istiklal istiyoruz.” açıklamasının ardından İngiliz heyetinden William Tyrell: “İki çeşit Türk tanıyorduk: biri eski Türkler, onlar öldü. İkincisi Jön Türkler, onlar da yok oldu. Şimdi yeni bir Türk görüyoruz: İsmet Bey. Bu üçüncü Türk çeşidiydi.” açıklamasıyla yanıt vermiştir.³⁷ İtilaf Devletleri konferansın çok kısa sürede kendi taraflarınca kazanılacağını umuyorlardı. Türk hükümeti tarafından böyle bir direniş beklemiyorlardı. İsmet Paşa'nın bu ifadeleri ve kararlı duruşu karşısında her iki tarafın üyelerince konferansın kısa sürede çözümlenemeyeceği anlaşılmıştır.

İngiliz delegasyon başkanı ve Dış İşleri Bakanı Lord Curzon, 23 Kasım 1922 tarihinde Askeri Harekât Şefi'ne verilmek üzere Dış İşleri Bakanlığı'na gönderdiği kapalı telyazısında, ne derece dolaylı olursa olsun, konferansla ilgili Türk raporlarının özet

³² Akbıyık, “A.g.m.”, s. 372.

³³ Sonyel, **A.g.e.**, s. 45.

³⁴ Akbıyık, “A.g.m.”, s. 373.

³⁵ Halil İnalcık, “Türk Diplomasi Tarihinin Sorunları”, **Kuruluş ve İmparatorluk Sürecinde Osmanlı**, İstanbul, 2011, s. 190.

³⁶ Andrew Mango, **Sultan'dan Atatürk'e Türkiye**, (çev. Cem Küçük), İstanbul, 2009, s. 199.

³⁷ Akbıyık, “A.g.m.”, s. 374.

olarak kendisine günü gününe gönderilmesini talep ediyordu. Lozan ile Ankara veya Ankara ile Moskova arasında nelerin konuşulduğunu saptamanın önemli olduğunu vurguluyordu.³⁸ Türkiye'nin bu dönemde haberleşme ağının gelişmemiş olması ve diğer devletler üzerinden haberleşmelerini yapması kendi aleyhinde birçok hadisenin gelişmesine neden olmuştur. İsmet Paşa ve Ankara Hükümeti arasında geçen konuşmalar İngilizlerce öğrenilmiş ve daha konferansa bilgiler gelmeden, İngiliz delegeler planları belirlemiştir. Avrupalı devletler tarafından konferansta üç esas komisyon kurulmuştur:

- “1) Topraklara, askerliğe ve Boğazlara ait işler komisyonu
- 2) Azınlıklar komisyonu
- 3) Mali, İktisadi ve hukuki meseleler komisyonu”³⁹

Bu komisyonların her birinin başkanı İngiliz, Fransız ve İtalyan delegeleri olmuştur. Bu delegeler tarafından alınan kararlar bir rapor ile ait olduğu komisyona verilmiştir.⁴⁰

İsmet Paşa bu komisyonlardan Doğu Trakya için 1913 yılı sınırının esas alınmasını istemiştir. Ancak Venizelos'un bunu kabul etmeyeceği cevabı kendisine iletilmiştir. Konferansın yarıda kesilmesine neden olacak şartları ortaya çıkarmadan temkinli hareket etmeye gayret gösterilmiştir.⁴¹ Bunun yanında görüşmeler sırasında, Rauf Bey ile İsmet Paşa arasında anlaşmazlıklar çıkmıştır.⁴²

İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold; “*Türklerin bir elinde Misak-ı Milli, bir elinde kılıç*” olduğu halde konferansa geldiklerini belirtiyordu. Askeri açıdan güçlü olduklarına inanıyor ve Doğu bölgesinde Sovyet Rusya ile İslam ülkelerine, Batı bölgesinde Fransızlara güvendiklerini ifade ediyordu.⁴³ Öte yandan Türkiye hükümeti temsilcileri, Sovyetler Birliği ile İtilaf Devletleri arasında yaşanacak olan Boğazlar'ın statü konusundaki görüş ayrılıklarından faydalanarak çıkarlarını savunmak

³⁸ Serdar Yurtsever, **Milli Mücadele Dönemi İstihbarat Faaliyetleri Örnek Olay İncelemeleri (1919-1922)**, Ankara, 2008, s. 173.

³⁹ Aydemir, **A.g.e.**, s. 105.

⁴⁰ Rıza Nur; Joseph C. Grew, **Lozan Barış Konferansının Perde Arkası (1922-1923)**, İstanbul, 2007, s. 69.

⁴¹ Bilal N. Şimşir, **Lozan Telgrafları**, c.I, Ankara, 1990, s. 6.

⁴² Vahdettin Ergin, **Hesaplaşma**, İstanbul, 2011, s. 24.

⁴³ Sonyel, **A.g.e.**, s. 301.

amacındaydı. Ancak konferansa İngiliz heyetinden Lord Curzon hâkimdi.⁴⁴ Müzakerelerde Lord Curzon konuşuyor, sözü bitince önce Fransızlara akabinde İtalyanlara sözü bırakıyordu. Burada anlaşma, konferans, kısacası her şey İngiltere demektir.⁴⁵

Konferans ilerledikçe barışın arzulanmasına karşın her iki tarafın da karşıt ve uzlaşmaz talepleriyle konferans durma noktasına geliyor ve sağlıklı karar almak bir o kadar zorlaşıyordu.⁴⁶ İsmet Paşa İngilizlerin kendilerine karşı düşmanca tavır sergilediklerini, Yunan harekâtının da onların isteği ile olduğunu, Fransızlarla Ankara Anlaşması'nda yarı barış halindeyken ve İtalyanlarla aralarında hiç savaş yokken aleyhlerinde davranmalarının altında İngilizlerin bulunduğunu söylemekteydi.⁴⁷ İngiltere'nin amacı, Türkiye'yi tek başına bırakarak istediği ayrıcalıkları kolayca alabilmek yönündeydi. Bunun yanında diğer devletlere olumlu koşullar sunarak onları kendi tarafına çekmeye çalışmaktaydı.

Lozan Konferansı'nda Lord Curzon'un hazırladığı antlaşma tasarısının Türkiye'ye verileceği gün yaklaşmaktaydı. Fransız ve İtalyan delegeleri antlaşma tasarısı hakkında İsmet Paşa'ya bilgiler vermekteydi. Bu tasarıya göre; Türkiye'nin Trakya sınırı, kuzeyde Bulgar sınırından, batıda Meriç Nehri'nden başlayacak, Karaağaç dışında Edirne Türkiye sınırları içerisine alınacaktı. Türkiye, Ege Denizi'ndeki tüm adaları bırakacaktı. Suriye sınırı, Fransa ile yapılan anlaşmaya göre kalacaktı. Irak ile olan sınır, Cemiyet-i Akvam Konseyi kararına bırakılacaktı. Boğazlardaki müttefiklerin önerileri kabul edilecekti. Yabancıları koruyucu protokoller imzalanacaktı. Suriye, Irak, Halep, Libya, Kıbrıs bölgelerinden Türk hükümeti vazgeçecekti.⁴⁸

31 Ocak 1923 tarihinde antlaşma taslağı İsmet Paşa'ya verilmiş ve sekiz gün süre istemiştir. Lord Curzon ise Fransa ve İtalya'nın isteklerine rağmen bunu kabul

⁴⁴ Akbıyık, "A.g.m.", s. 375.

⁴⁵ Nur-Grew, A.g.e., s. 71.

⁴⁶ Sevtap Demirci, **Belgelerle Lozan Taktik-Stratejik-Diplomatik Mücadele 1922-1923**, (çev. Mehmet Moral), İstanbul 2011, s. 99.

⁴⁷ Akbıyık, "A.g.m.", s. 375.

⁴⁸ Sonyel, A.g.e., s. 123-125.

etmemiş ve 4 Şubat'ta Lozan'dan ayrılacağını bildirmiştir. Ancak Doğu Anadolu'da Ermenilere toprak verilmesi ve kapitülasyonların devam ettirilmesi maddeleri Türkiye hükümetinin politikalarına uymadığı için 4 Şubat 1923 tarihinde Türk Heyeti toplantıyı terk etmiş ve baskıya, tavizlere boyun eğmeyeceğini göstermiştir.⁴⁹ Konferansa gitmeden önce, herhangi bir durumda ülkenin haksızlığa uğraması veya taviz vermesi söz konusu olacak olursa, konferansı terk etmesi yönünde emir almıştı. Konferansa, müttefiklerin hayati olduğuna oybirliğiyle karar verdiği ancak Türk hükümeti açısından tamamen teslim olma anlamı taşıyan bazı konuların sunulmaya çalışılması üzerine ara verilmiştir.⁵⁰

Heyet Türkiye'ye döndüğünde, başta İsmet Paşa olmak üzere becerisizlikle suçlanmıştır. Mustafa Kemal Atatürk ise Birinci Meclis'in görevini tamamladığını ve 16 Nisan 1923 tarihinde son toplantısını yaparak, yeni seçimlere gitmesinin gerektiğini belirtmiştir. Mustafa Kemal Atatürk bu süreçte, Lozan Konferansı'na tekrar gidecek olan İsmet Paşa'nın pazarlık gücünü artıracak belirli tedbirler almıştır. Meclisi feshederek, Türk ordusunu kuvvetlendirmiş, kapitülasyonların kaldırılması hususunda ısrarlı olmasını istemiştir.⁵¹ Bunun yanında konferansın kesintiye uğraması, savaş çıkma olasılığına yönelik olarak İstanbul'da büyük bir kaygı oluşmuştur. Mustafa Kemal Atatürk tarafından İstanbul, Trakya, Çanakkale ve İzmit'te büyük kuvvetleri örgütledikleri ve bu kapsamda Ankara'nın herhangi bir saldırı kararı alması durumunda İngiliz güçleri ile savaşmanın gerekeceği konusunda İstanbul'da olumsuz ve taraflı bazı haberler yayılmıştır.⁵²

5. Lozan Barışı'nın İkinci Devresi

Türk heyeti, 23 Nisan 1923 tarihinde tekrar Lozan Konferansı'na çağırılmıştır. Konferansın genel olarak ilk devredeki harareti, heyecanı ve kalabalığı olmadığı görülmüştür. Bu kapsamda Avrupalı devletlerin delegeleri dahi değişmişti. İngiliz delegesi Lord Curzon'un yerine Rumbold; Fransızlar da General Pelle'yi

⁴⁹ Akbıyık, "A.g.m.", s. 377-378.

⁵⁰ Demirci, A.g.e., s. 122.

⁵¹ Akbıyık, "A.g.m.", s. 378, 379.

⁵² Salahi R. Sonyel, **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri**, Ankara, 1995, s. 306.

göndermişti.⁵³

Konferansın ikinci devresinde ilk dönemdeki gibi üç komisyon kuruluyordu. Henüz çözümlenememiş ülke sorunları ile yabancılara karşı uygulanacak yönetim konusuna Rumbold; maliye ve sağlık konularıyla ilgilenecek ikinci komisyona Pelle; ekonomik sorunlarla uğraşacak üçüncü komisyona İtalya adına Montagna başkanlık edecekti.⁵⁴

Lozan Konferansı'nın ilk devresinde siyasi sorunlar çözümlenmiş ancak ekonomik ve mali konular çözümlenememiştir. İngiltere'nin attığı geri adımlar nedeniyle ara verilen görüşmeler sonrasında çözümü getirecek çeşitli formüller bulunmuştur. Bunların başında komisyon kararlarına göre, kapitülasyonlar kaldırılacak, ekonomik konular Türkiye kanunlarına göre ele alınacaktır.⁵⁵

Konferansın gittikçe uzamaya başlaması ve isteklerin artması sonucunda tüm taraflar yorulmuş ve çözüme odaklanmaya başlamıştır. Delegationların ve bilhassa İngilizlerin biraz daha yumuşak tavır sergilemeleri ile konferans sonuca ulaşmıştır. Yaşanan diplomatik münakaşalara karşı İsmet Paşa'nın isteklerinin belirli manada kabul edilmesi sonucunda, 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Antlaşması imzalanmıştır. Türk heyeti, 23 Ağustos 1923 tarihinde TBMM aracılığıyla antlaşmayı onaylamış ve Lozan Antlaşması 6 Haziran 1924 tarihinde yürürlüğe girmiştir.⁵⁶

6. Lozan Barışı'nın Detayları

Lozan Antlaşması 5 kısım ve 143 maddeden oluşmaktadır. 45 maddelik birinci kısmında sınırlar, vatandaşlık ve azınlıklara ait kararlar, 18 maddelik ikinci kısmında mali kararlar, 36 maddelik üçüncü kısmında iktisadi kararlar, 44 maddelik dördüncü kısmında taşıt yolları, sağlık işleri ve diğer konular bulunmaktaydı.⁵⁷

1) Sınırlar: Suriye Sınırı: Fransızlarla imzalanan Ankara Antlaşması'nda belirtilen sınırlar aynı şekilde kabul edilmiş ve Hatay meselesi özel bir statüye bırakılmıştı. Buna

⁵³ Nur-Grew, **A.g.e.**, s. 249.

⁵⁴ Sonyel, **A.g.e.**, s. 177.

⁵⁵ Akbıyık, "A.g.m.", s. 379-380.

⁵⁶ Rıdvan Karluk, Lozan'ı Doğru Anlarsak Cumhuriyet Sonsuza Kadar Yaşar, **Ankaenstitüsü**, <http://ankaenstitusu.com/lozani-dogru-anlarsak-cumhuriyet-sonsuza-kadar-yasar/>, 2018.

⁵⁷ Ahmet Hür, **Her Açından Lozan Konferansı**, İstanbul, 2016, s. 60.

göre, Suriye kendini koruyacak duruma gelinceye kadar bir devletin himayesinde kalacaktı. Suriye’de bulunan Osman Gazi’nin büyük babası Süleyman Şah’ın Caber Kalesi’ndeki mezarı Türk toprağı sayılacak ve Türk muhafızlar tarafından korunup, Türk bayrağı bulunacaktı.

Irak Sınırı: Türkiye, Musul ve Süleymaniye bölgelerinde halkın çoğunluğunun Türk olması sebebiyle, Türk sınırları içinde kalması teklifi önerildi. Halk oylaması yapılması İngiltere tarafından kabul edilmedi ve Musul sorunu daha sonraya bırakıldı. Dokuz ay içerisinde Türkiye ve İngiltere Musul sorununu çözümleyemezse Milletler Cemiyeti’ne çözüm bırakılacaktı. Türkiye, İngiltere’nin elinde bulunan Mısır, Irak, Sudan ve Kıbrıs Adası üzerindeki hâkimiyet haklarından İngiltere lehine vazgeçecekti.⁵⁸ Aslına bakılırsa İngiltere’nin, Musul meselesinin halk oylamasına sunulmasına karşı çıkması normaldi. Çünkü Türkiye’nin bu konuda ne kadar ciddi olduğunu fark etmesiyle birlikte, buradaki nüfus üstünlüğünden dolayı Musul’u kaybedebilirdi. Musul, İngiltere için en önemli konulardan biriydi. Bu toprakları hiçbir devletle hatta Avrupalı devletlerle dahi paylaşma taraftarı değildi.

Musul meselesi, bir ülke ve toprak meselesi olduğu için, konferansın açılışında belirlenen takvim gereğince 27 Kasım 1922 tarihinde Arazi Komisyonu’nda görüşülmesine karar verilmişti. Bu mesele, Türk ve İngiliz temsilcileri arasında geçen özel görüşmelerde tartışılmıştı. Bilhassa İngiltere, Musul meselesiyle doğrudan ilgilenmiş ve konferans gündemine alınmasını, bütün delegeler önünde tartışılmasını istemişti. Bu davranışı Fransa ve İtalya’yı kendi tarafına çekme planı olabilirdi. Musul’u Türkiye’nin başka devletlere bırakmak istemeyişinin bazı nedenleri vardı:

1-Etnografik Nedenler: Musul’daki nüfus 503,000 kişi civarına ulaşmıştı. Bunların içinde Türk, Arap ve Kürtler bulunmaktaydı. Türklerin belirli oranda fazla olması bu toprakların savunulmasında önemli etken olmuştu.

2-Siyasi Nedenler: Musul bölgesinde bulunan Türklerle Kürtlerin, Anadolu’nun tamamlayıcı bir parçası olduğunu belirterek, İsmet Paşa I. Dünya Savaşı’ndan itibaren Kürtlerin Anavatan’a katılmak istediklerini ve bunun için mücadele ettiklerini söylemekteydi.

⁵⁸ Akbıyık, “A.g.m.”, s. 381-382.

3-Tarihi Nedenler: 11. Yüzyıl'dan beri Musul ve Bağdat'ın kuzeyine kadar olan arazilerin Türklerin elinde olması önemli etkendi.

4-Coğrafi ve Ekonomik Nedenler: Musul, Anadolu, Suriye ve İran'ı birbirine bağlayan yolların kavşağında bulunmaktaydı. Akdeniz Limanları'na ham madde ve mamul madde almak için önemli konum teşkil etmekteydi.⁵⁹ Bu nedenleri ele alırsak Musul, bütün devletler için hem stratejik hem de ekonomik manada önem teşkil eden toprak parçasıydı.

Batı Sınırı: Batı Trakya'nın elden çıkışı önlenememişti ve Türkiye'nin halk oylamasına sunulması isteği, Musul sorununda olduğu gibi, bu sefer Yunanistan tarafından reddedilmişti. Yunanistan, bu yerleri II. Balkan Savaşı'nda Bulgaristan'dan aldığını söylemekteydi. Nihayetinde Meriç Nehri sınır olarak kabul edilmiş, savaş tazminatı olarak Türkiye'ye Karaağaç ve yöresi verilmiş, Bozcaada ve Gökçeada Türkiye'ye geri verilmişti. Limni, Semadirek, Sakız, Midilli, Ahikerya ve Sisam Adaları Yunanistan'a bırakılmıştı. Rodos Adası dâhil 13 ada da İtalya'ya bırakılmıştı. II. Dünya Savaşı sonrası bu adalar Yunanistan'a bırakılmıştır.⁶⁰ Müttefikler yeni bir Türk-Yunan savaşı ihtimalini düşünemiyorlardı. Bu yüzden iki tarafın anlaşmasını sağlamak gerekmekteydi.⁶¹

Yunanistan Lozan Konferansı öncesi imzaya sunulan Sevr Antlaşması ile Anadolu'da elde ettiği yerleri geri vermek zorunda kalmıştır.⁶² Böylelikle Lozan Antlaşması ile Sevr Antlaşması'nın zorlayıcı yaptırımları ortadan kalkmıştır.⁶³ Yunanistan ile Türk hükümeti arasında Batı sınırı ve savaş tazminatı konusunda anlaşmaya varılmıştır.

2) Kapitülasyonlar: 19. Yüzyıl'da kapitülasyonlara ek ticari sözleşmeler yapılması, ekonomiyi iyice kötü hale getirmiş ve baltalamıştı. 1 Ekim 1914 tarihinde kapitülasyonların kaldırılması kararı alınmış ancak Sevr Antlaşması ile kapitülasyonlar daha geniş bir biçimde iade edilmişti. Lozan ile kapitülasyonlar

⁵⁹ Kodal, **A.g.e.**, s. 71, 100, 107.

⁶⁰ Akbıyık, "A.g.m.", s. 382.

⁶¹ Demirci, **A.g.e.**, s. 169.

⁶² Sina Akşin, "İki Savaş Arası Dönemde Balkanlar", **Balkanlar**, İstanbul, 1993, s. 97.

⁶³ Georges Castellan, **Balkanların Tarihi**, İstanbul, 1993, s. 425.

tamamen kaldırılmıştır.⁶⁴ Artık Batılı devletler kapitülasyonların, bağımsız bir devletin egemenliğini kısıtlayıcı nitelikte olduğunu kabul etmişlerdi.⁶⁵

I.Dünya Savaşı öncesinde kapitülasyonlar kaldırıldığında İtilaf Devletleri bu durumu tanımamış, sadece Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tanımıştı.⁶⁶ İtilaf Devletleri bu yüzden konferansa geldiğinde kapitülasyonların yürürlükte olduğunu savunmuştur. Onlara göre kapitülasyonlar anlaşmalara dayandığından diğer tarafın isteği olmadan bir tarafın isteğiyle kaldırılamazdı.⁶⁷

Kapitülasyonlar, Türk heyetinin istiklal ve itibarını kurtarmak için Lozan Konferansı'nda çözmeye çalıştıkları başlıca konu olmuştur.⁶⁸ Kapitülasyonların Lozan Antlaşması'yla tamamen kaldırılmasını, Türkiye'nin bağımsızlığının korunması kapsamında önemli bir başarı olarak değerlendirmek mümkündür.

3) Azınlıklar ve Nüfus Değişimi: Türkiye, bütün devletlerin kendi ülkelerinde tanıdıkları hakları aynen uygulamaya koyacaktı. Lozan Antlaşması ile bütün azınlıkların Türk vatandaşlığı kabul edildi. Doğu Trakya ve Anadolu'daki Rumlarla, Yunanistan'daki Türkler yer değiştirecekti. İstanbul'un yerlisi Rumlar ve Batı Trakya Türkleri bu durumdan ayrı tutulacaktı. Bu kapsamda Anadolu'nun tamamen Türk vatani haline gelmesi yolunda önemli bir adım atılmıştır.⁶⁹ Buna karşın Lozan Antlaşması ile azınlıklar her türlü dini, sosyal ve eğitim-öğretim kurumlarını kurmak, yönetmek ve düzenlemek haklarına sahip oluyorlardı.⁷⁰

Lozan Antlaşması ile birlikte Kıbrıslı Türklerin "Hakk-ı Hıyar"⁷¹larını kullanarak Türk vatandaşlığı ile İngiliz vatandaşlığı arasında bir tercih yapmaları istenmişti. Türk vatandaşlığını tercih edenler Türkiye'ye göçe başlamış ve bu göç 1940'lara kadar devam etmişti.⁷² Batı Trakya Türkleri ise Lozan Antlaşması ile kendilerine tanınan eğitim haklarını kullanamıyorlardı. Antlaşmanın 40. maddesine göre, Türk azınlıkları

⁶⁴ Akbıyık, "A.g.m.", s. 382.

⁶⁵ Taha Akyol, **Medine'den Lozan'a**, İstanbul, 1996, s. 123.

⁶⁶ Tefrik Çavdar, **Türkiye Ekonomisinin Tarihi (1900-1960)**, İstanbul, 2003, s. 166.

⁶⁷ Muhammet Emin Külünk, **Kapitülasyonların Kaldırılması (1914)**, İstanbul, 2011, s. 388.

⁶⁸ Nur-Grew, **A.g.e.**, s. 423.

⁶⁹ Akbıyık, "A.g.m.", s. 383.

⁷⁰ Adnan Şişman, **XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devletinde Yabancı Devletlerin Kültürel ve Sosyal Müesseseleri**, Ankara, 2006, s. 363.

⁷¹ Bazı kaynaklarda kullanılan bu tabiri, "seçme hakkı" olarak ifade etmek mümkündür.

⁷² Sabahattin İsmail, **100 Soruda Kıbrıs Sorunu**, Kıbrıs, 1992, s. 16.

masraflarını karşılamak koşuluyla her türlü dini ve içtimai kurumları teşkil etme hakkına sahip olacaklardı.⁷³

Hıristiyan vatandaşlara dini hizmet verme statüleri belirlenmişti ve Fener-Rum Patrikhanesi'nin İstanbul'da yaşayan Rum azınlığı için dini hizmetleri yerine getirme şartıyla İstanbul'da kalma kararı alınmıştı.⁷⁴ Antlaşma'nın 1. maddesine göre Rumelili Türk göçmenler ile Rumlar takas edilecek ve birbirlerini yerlerine iskân edileceklerdi.⁷⁵ Karadeniz Bölgesi'ndeki durum ise; Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan "Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol" sonucunda belirlenmiştir. Bu protokol kapsamında bölgedeki Hıristiyan nüfus tamamıyla göç etmiştir.⁷⁶ Yine antlaşmanın maddelerine göre, Türkiye'de oturan herkes, her inancın, dinin ya da mezhebin, kamu düzeni ve ahlak kurallarıyla çatışmayan gereklerini, ister açıkta ister özel olarak serbestçe yerine getirme hakkına sahip bulunacaktı.⁷⁷

4) Osmanlı İmparatorluğu'nun Borçları: 1854'te Kırım Savaşı'nda alınan ilk borçtan bu yana devlet borçları önemli sorun teşkil etmişti. Daha sonra 1881 yılında kurulan Duyun-u Umumiye İdaresi ile sorun daha çok artmıştı. Borçların sterlin olarak ödenmesi istenmiş ancak bu durumun Türkiye'yi olumsuz etkileyeceği düşüncesiyle bu fikir reddedilmişti. Borçlar, dağılan imparatorluk topraklarında bulunan Türkiye, İtalya, Arnavutluk, Yugoslavya, Bulgaristan, Suriye, Yunanistan, Irak, Mısır ve Yemen arasında paylaştırılma kararı alınmıştır. 1954 yılında bütün borçlar ödenmiştir.⁷⁸ Böylelikle Osmanlı toprakları üzerinde yeni kurulan devletlere bu borcun paylaşılması, Türkiye'yi rahatlatan bir çözüm olmuştur ve geri kalan borç da ödeme sıkıntısı çekilmeden teslim edilmiştir.

5) Boğazlar Meselesi: 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile Boğazlar'daki egemenlik

⁷³ Saadettin Gömeç, *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi*, Ankara, 2011, s. 345.

⁷⁴ Nadim Macit, *İmparatorluk Politikalarında Teo-Stratejiler ve Türkiye*, Ankara, 2009, s. 256, 346, 347.

⁷⁵ İsmail Akbal, *Milli Mücadele Döneminde Trabzon'da Muhalefet*, Trabzon, 2008, s. 265.

⁷⁶ Sabahattin Özel, *Milli Mücadele'de Trabzon*, Ankara, 1991, s. 242.

⁷⁷ Baskın Oran, "Lozan'ın 'Azınlıkların Korunması' Bölümünü Yeniden Okurken", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Ankara, 1991, s. 288.

⁷⁸ Akbıyık, "A.g.m.", s. 383-384.

sınırlandırılmıştı. 1841 Boğazlar Sözleşmesi ile yaşanan olumsuzluklar, Sevr Antlaşması ile Boğazların kaybedilmesi noktasına ulaşmıştır. Sevr Antlaşmasıyla Boğazlarda silahsızlanma başlamıştır. Buna karşın Lozan Antlaşması'nda geçici olarak şu karar alınmıştır: Barış zamanında geçişler serbest olacaktır. Savaşta ise Türkiye tarafsız kalacaktır. Bunların sonucunda sağlanan Birleşmiş Milletler güvencesi ile iki yaka silahtan arındırılacaktır. Rusya sadece bu bölümü imzalayacaktır. Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nde Boğazlar Meselesi yeniden ele alınmış ve 1936'da tamamen çözümlenmiştir.⁷⁹

Boğazların uluslararası rejime bağlı olması, Ankara'nın tam olarak istediği bir durum değildi ama buna karşılık Anadolu'nun hepsini, Meriç Nehri'ne kadar Trakya'yı, Bozcaada ve Gökçeada'yı geri almıştı.⁸⁰

24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması'nda genel kural olarak tüm gemilerin geçiş serbestisi ilke olarak benimsenmişti.⁸¹ Sovyet Rusya Boğazlar konusunda, Türkiye hariç bütün ülkelerin savaş gemilerinin Boğazlardan geçişinin yasaklanmasını önermekteydi.⁸²

Boğazlar sonuç olarak Türkiye'nin lehine gibi görünse de itilaf devletlerinin her zaman kural tanımazlığına maruz kalmıştır. İtilaf devletleri burada, Türkiye'nin başkanlığında "Boğazlar Komisyonu" kurulması ve bunun denetlenmesi hususunda görüş bildirmişlerdir.⁸³

6) Fransa ile Meseleler: Türkiye-Suriye sınırı 20 Ekim 1921 Ankara Antlaşması ile belirlenmiştir. Ancak zaman zaman bu sınıra uyulmayarak birtakım sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu nedenle konferans sonrasında, 18 Şubat 1926'da, "*Dostluk ve İyi*

⁷⁹ Boğazlarla ilgili durumun detaylı analizi için bkz. Hasan Acar, "Boğazlar Sorunu Üzerine Jeopolitik Bir Değerlendirme: İstanbul'un Fethinden Montrö Boğazlar Sözleşmesine", *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 2 (1), 2019; Seha L. Maray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, Takım I, Cilt I, Kitap I, Ankara, 1969.

⁸⁰ Matthew Smith Anderson, *Doğu Sorunu 1774-1923*, (çev. İdil Eser), İstanbul, 2010, s. 383.

⁸¹ Mensur Akgün, "Geçmişten Günümüze Türkiye ile Rusya Arasındaki Görünmez Bağlar: Boğazlar", *Geçmişte Türkiye ile Rusya Arasındaki Politik, Kültürel ve Ekonomik İlişkiler*, (der. Gülten Kaşgar-Natalya Ulçenko), İstanbul, 2003, s. 56.

⁸² B.M. Potshveriya, "Rusya-Türkiye İlişkilerinde Boğazlar Sorunu", *Geçmişte Türkiye İle Rusya Arasındaki Politik, Kültürel ve Ekonomik İlişkiler*, (der. Gülten Kaşgar-Natalya Ulçenko), İstanbul, 2003, s. 90.

⁸³ Niyazi Akşit, "Lozan Barış Antlaşması", *A'dan Z'ye Tarih Ansiklopedisi*, İstanbul, 1984, s. 682.

Komşuluk Sözleşmesi'⁸⁴ imzalanarak barışçıl yollarla sorun çözülmeye çalışılmıştır.

7) Türk-Yunan Azınlık Anlaşmazlığı: Yunanistan'ın savaştan çıkması ve savaş sonrasında Yunanistan'a gelecek olan nüfusa bakamayacak durumda olması, onları zor durumda bırakmaktaydı. Bunun yanında gelecek olan nüfusun yerleşme ve bakım sorunları da ortaya çıkmıştı. Lozan'dan sonra soruna kalıcı bir çözüm bulmak amacıyla, Türkiye'de kalan Rumlarla, Yunanistan'daki Türklerin değişimi konusunda 1 Aralık 1926'da bir anlaşma imzalanmıştır.⁸⁵ Böylelikle Lozan'da çözülmekle birlikte kalıcı bir adım atılmamış olan bu konuda gerekli anlaşmalar yapılarak çözüme kavuşturulmuştur.

7. Lozan Barışı'nda Çözilemeyen Konu: Musul Meselesi

Petrolleri dolayısıyla İngiltere, Fransa, Almanya hatta Amerika arasında bir Musul üzerinde bir rekabet bulunmaktadır. 1916 Skyes-Picot Antlaşması ile Musul, Fransa'ya bırakılmıştır. Ancak İngilizlerin faaliyetleri sonucunda, 1920'de San Remo Konferansı'yla İngiltere'ye bırakılmıştır. 19 Mayıs 1924'te Türkiye ile İngiltere arasında İstanbul Konferansı düzenlenmiş fakat bu konferanstan da sonuç çıkmamıştır. Diğer yandan Süryanilerin çok olması nedeniyle Hakkâri'nin Irak'a katılması ön görülmüştür. 1924'te Milletler Cemiyeti konuyu gündemine alarak çözüm bulmaya çalışmıştır. 1925 yılında Komisyon kurulmuş ve rapor hazırlanmıştır. Bu rapora göre; Musul Irak'a katılacak, Hakkâri Türkiye'de kalacaktı. Bu durumdan iki tarafta hoşnut kalmamış ve İngilizlerin desteğiyle Şeyh Sait Ayaklanması⁸⁶ çıkartılmıştır. Konferans sonrasında Musul çevresinde gelişen İngiliz askeri harekâtı durdurulamaz niteliğe ulaştığında⁸⁷, nihayetinde 5 Haziran 1926'da İngiltere ile anlaşma yapılarak, Türk-Irak sınırı çizilmiştir.⁸⁸

⁸⁴ Müzehher Yamaç, "Fransız Diplomatik Belgelerinde Türkiye-Suriye Sınır Sorunu (1918 -1940)", **Türk Tarih Kurumu**, s.1158.

⁸⁵ Akbıyık, "A.g.m.", s. 387-388.

⁸⁶ Bu ayaklanmanın İngilizler tarafından çıkarıldığı konusunda tartışmalar bulunmaktadır. Bu nedenle kesin olarak İngilizlerin çıkarttığını söylemek yanlış bir tabir olabilir. Detaylı bilgi için bkz. Hasan Acar, "Türk Siyasal Hayatında Şeyh Sait İsyanı", **Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 8 (3), 2019, s. 2934-2952.

⁸⁷ Bilal N. Şimşir, **Lozan Telgrafları II**, Ankara, 1994, s. 31.

⁸⁸ Zekeriya Türkmen, **Askeri Yönden Musul Çözüm Arayışı Musul Sorunu**, Ankara, 2003.

Sonuç

Lozan Antlaşması, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin hukukî, iktisadî ve siyasî anlamda hürriyetinin tescillendiği bir antlaşmadır. Cumhuriyet tarihin en önemli vesikalarından biridir. 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi ile Anadolu'nun işgale uğraması üzerine, Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde başlayan milli kurtuluş mücadelesinin silahlı safhası, Yunanlıların Türkler karşısında mağlup olmasıyla birlikte, barış görüşmelerinin 11 Ekim 1922'de Mudanya Mütarekesi'nin imzalanmasıyla sona ermiştir. Mudanya Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra, Türkiye ile yapılacak antlaşmanın ayrıntılarını görüşmek üzere İsviçre'nin Lausanne (Lozan) kentinde müzakereler gerçekleşmiştir. Tarafların farklı istek ve amaçlarına karşın Türk heyeti, savaşlarda verdiği bağımsızlık mücadelesini itilaf devletlerine masada bir kez daha kabul ettirmeyi başarmıştır.

Lozan'a müttefikler Ankara hükümeti ile birlikte İstanbul hükümetini de davet etmiştir. Böylelikle müttefik devletler, iki tarafın arasındaki çekişmeden yararlanmak istemiştir. Tevfik Paşa'nın bu isteğe olumlu bakarak Ankara'ya telgraf çekmesi ile başlayan olaylar, TBMM tarafından saltanatın kaldırıldığı ilan edilmesi ile sonuçlanmıştır. Müttefiklerin meydana getirmek istediği çekişme planı böylelikle başarısız olmuştur. Lozan'a gönderilecek heyetin başına İsmet İnönü seçilmiştir. 13 Kasım 1922'de başlaması gereken konferans, İngilizlerin engellemeleriyle 20 Kasım 1922'de başlayabilmiştir. Konferansta görüşülen konulardan Osmanlı borçları, İstanbul'un ve Boğazların boşaltılması hususunda yaşanan anlaşmazlıklar dolayısıyla konferansa 4 Şubat 1923'te ara verilmiştir.

23 Nisan 1923'de görüşmeler tekrar başlamıştır. Nihai olarak 24 Temmuz 1923'te Lozan Barış Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmayı Türk heyeti adına İsmet İnönü, Rıza Nur, Hasan Saka imzalamıştır. 23 Ağustos 1923'te TBMM'de 14 ret oya karşı 213 oyla kabul edilmiş ve onaylanmıştır.

Bu belge, Türkiye Cumhuriyeti devletinin bağımsız bir şekilde kurulduğunun, başta konferansa katılan devletler nezdinde olmak üzere tüm dünyaya duyurulduğu bir belgedir. Bu belge, I. Dünya Savaşı sonunda başlatılan ulusal kurtuluş hareketinin amacı olan Misak-ı Milli sınırlarının büyük ölçüde gerçekleştirildiğini

kanıtlamaktadır.

Modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde, Sevr Antlaşması'yla başlayan olumsuz durumun Lozan Antlaşması'yla ortadan kaldırılması, birçok savaş ve mücadeleden başarıyla çıkmış olan devlete güç kazandırmıştır. Böylelikle başlıkta da belirtilen ve çalışmanın tezini oluşturan, "Lozan Antlaşması'nın modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş belgesi olma niteliği" ortaya çıkmıştır.

Kaynakça

Acar, Hasan, "Boğazlar Sorunu Üzerine Jeopolitik Bir Değerlendirme: İstanbul'un Fethinden Montrö Boğazlar Sözleşmesine", **Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi**, 2(1), (2019), s. 107-132.

Acar, Hasan, "Türk Siyasal Hayatında Şeyh Sait İsyanı", **Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 8(3), 2019, s. 2934-2952.

Akbal, İsmail, **Milli Mücadele Döneminde Trabzon'da Muhalefet**, Trabzon 2008.

Akbıyık Yaşar, "Zaferin Tescili: Lozan (Lausanne) Antlaşması", **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, Ankara 2009.

Akgündüz, Ahmed ve Öztürk, Said, **Bilinmeyen Osmanlı**, İstanbul 2000.

Akgün, Mensur, "Geçmişten Günümüze Türkiye ile Rusya Arasındaki Görünmez Bağlar: Boğazlar", **Geçmişte Türkiye ile Rusya Arasındaki Politik, Kültürel ve Ekonomik İlişkiler**, (der. Gülten Kaşgar-Natalya Ulçenko), İstanbul 2003.

Akşin, Sina, "Siyasal Tarih (1908-1923)", **Çağdaş Türkiye 1908-1980**, İstanbul 2011.

Akşit, Niyazi, "Lozan Barış Antlaşması", **A'dan Z'ye Tarih Ansiklopedisi**, İstanbul 1984.

Akyol, Taha, **Medine'den Lozan'a**, İstanbul 1996.

Alkan, Necmettin, **Alman Kaynaklarına Göre Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na Girişi**, Uluslararası Sempozyum 1914'ten 2014'e 100'üncü Yılında Birinci Dünya Savaşı'nı Anlamak 20-21 Kasım 2014, Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul 2014.

- Anderson, Matthew Smith, **Doğu Sorunu 1774-1923**, (çev. İdil Eser), İstanbul 2010.
- Andican, A. Ahat, **Osmanlı'dan Günümüze Türkiye ve Orta Asya**, İstanbul 2009.
- Atatürk, Mustafa Kemal, **Nutuk**, İstanbul 2007.
- Aydemir, Şevket Süreyya, **Tek Adam**, c.III, İstanbul 2011.
- Berkes, Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, (haz. Ahmet Kuyuş), İstanbul 2011.
- Beydilli, Kemal, "Küçük Kaynarca'dan Yıkılışa", **Osmanlı Devleti Tarihi**, c.I, (ed. Ekmeleddin İhsanoğlu), İstanbul 1999.
- Castellan, Georges, **Balkanların Tarihi**, İstanbul 1993.
- Çavdar, Tevfik, **Türkiye Ekonomisinin Tarihi (1900-1960)**, İstanbul 2003.
- Çavdaroğlu, Hüseyin Avni, **Öncesi ve Sonrası ile Lozan**, İstanbul 2011.
- Çeçen, Anıl, **Atatürk ve Cumhuriyet**, Ankara 1981.
- Çetinoğlu, Oğuz, **Kronolojik Tarih Atlası**, c.III, İstanbul 2012.
- Demirci, Sevtap, **Belgelerle Lozan Taktik-Stratejik-Diplomatik Mücadele 1922-1923**, (çev. Mehmet Moralı), İstanbul 2011.
- Ergin, Vahdettin, **Hesaplaşma**, İstanbul 2011.
- Gömeç, Saadettin, **Türk Cumhuriyetleri ve Topulukları Tarihi**, Ankara 2011.
- Hür, Ahmet, **Her Açından Lozan Konferansı**, İstanbul 2016.
- İnan, A. Afet, **Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi**, Ankara 1998.
- İsmail, Sabahattin, **100 Soruda Kıbrıs Sorunu**, Kıbrıs 1992.
- Kalyoncu, Samet, "Lozan Antlaşması", **Karadeniz Teknik Üniversitesi Dergisi**, Trabzon 2018.
- Karaca, Yusuf, "Lozan Antlaşması", **Tarih Ansiklopedisi**, Ankara 2002.
- Karluk, Rıdvan, "Lozan'ı Doğru Anlarsak Cumhuriyet Sonsuza Kadar Yaşar", **Ankaenstitüsü**, <http://ankaenstitusu.com/lozani-dogru-anlarsak-cumhuriyet-sonsuz-kadar-yasar/>, 2018.

- Kansu, Mazhar Müfit, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, c.I, Ankara 1966.
- Kocabaşoğlu, Uygur, "Hürriyet'in Basması Kadar Basını da Ünlüdür", **100. Yılında Jön Türk Devrimi**, İstanbul 2010.
- Kodal, Tahir, **Paylaşılmayan Toprak Türk Basımına Göre (1923-1926) Musul Meselesi**, İstanbul 2005.
- Külünk, Muhammet Emin, **Kapitülasyonların Kaldırılması (1914)**, İstanbul 2011.
- Macit, Nadim, **İmparatorluk Politikalarında Teo-Stratejiler ve Türkiye**, Ankara 2009.
- Mango, Andrew, **Sultan'dan Atatürk'e Türkiye**, (çev. Cem Küçük), İstanbul 2009.
- Meray, Seha L., **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler**, Takım I, Cilt I, Kitap I, Ankara 1969.
- Nur, Rıza ve Grew, Joseph C., **Lozan Barış Konferansının Perde Arkası (1922-1923)**, İstanbul 2007.
- Oran, Baskın, "Lozan'ın 'Azınlıkların Korunması' Bölümünü Yeniden Okurken", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi**, Ankara, 1991.
- Özel, Sabahattin, **Milli Mücadele'de Trabzon**, Ankara 1991.
- Özkan Abdullah, "Lozan Antlaşması", **A'dan Z'ye Kurtuluş Savaşı ve Atatürk Dönemi**, İstanbul, 2005.
- Potshveriya B. M., "Rusya-Türkiye İlişkilerinde Boğazlar Sorunu", **Geçmişte Türkiye ile Rusya Arasındaki Politik, Kültürel ve Ekonomik İlişkiler**, (der. Gülten Kaşgar-Natalya Ulçenko), İstanbul 2003.
- Selek, Sabahattin, **Milli Mücadele Ulusal Kurtuluş Savaşı**, c.II, İstanbul 2011.
- Sertoğlu, Midhat, **Mufassal Osmanlı Tarihi**, c.VI, Ankara 2011.
- Sonyel, Salahi R, **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri**, Ankara 1995.

- Sonyel, Salahi R, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II**, Ankara 2003.
- Şahingöz, Mehmet, “Milli Mücadele’de Protesto ve Mitingler” **Türkler**, c.XV, Ankara 2002.
- Şimşir, Bilal N., **Lozan Telgrafları**, c.I, Ankara 1990.
- Şimşir, Bilal N., **Lozan Telgrafları**, c.II, Ankara 1994.
- Şişman, Adnan, **XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti’nde Yabancı Devletlerin Kültürel ve Sosyal Müesseseleri**, Ankara 2006.
- Toy, Hakan ve Elmacı, Defne, “Lozan Antlaşması”, **Kronolojik Türkiye Tarihi Ansiklopedisi**, İstanbul 2007.
- Turan, Şerafettin, “Lozan Antlaşması”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, c.XXVII, Ankara 2003.
- Türkmen, Zekeriya, **Askeri Yönden Musul Çözüm Arayışı Musul Sorunu**, Ankara 2003.
- Yamaç, Müzehher, “Fransız Diplomatik Belgelerinde Türkiye-Suriye Sınır Sorunu (1918 -1940)”, **Türk Tarih Kurumu**, s.1158.
- Yurtsever, Serdar, **Milli Mücadele Dönemi İstihbarat Faaliyetleri Örnek Olay İncelemeleri (1919-1922)**, Ankara 2008.
- Zurcher, Eric Jan, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İstanbul 2008.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Bu makalede etik kurul izni gerekmemektedir. (Ethics committee approval is not required for this manuscript).